

ЗАЛЕСНОВА О. В.

Київський національний лінгвістичний університет

ОСОБЛИВОСТІ ГРАМАТИЧНОГО ЯВИЩА СТАНУ ДІЄСЛІВ СУЧАСНОЇ ІСПАНСЬКОЇ МОВИ

У статті йдеться про особливості граматичного явища стану дієслів сучасної іспанської мови як функціонально-семантичної категорії, за допомогою якої можна визначити ставлення мовця до представленого факту об'єктивної дійсності.

Ключові слова: стан, об'єкт, суб'єкт, дія, конституенти функціонально-семантичного поля стану.

В статье идет речь об особенностях грамматического явления залога глаголов современного испанского языка как функционально-семантической категории, благодаря которой можно определить отношение говорящего к представленному факту объективной действительности.

Ключевые слова: залог, объект, субъект, действие, конstituенты функционально-семантического поля залога.

The article deals with the peculiarities of the grammatical phenomenon of voice as functional-semantic category in the modern Spanish. Due to this category it is possible to define the speaker's attitude to the facts of objective reality.

Key words: voice, object, subject, action, constituents of the functional-semantic field of voice.

Актуальність роботи зумовлена інтересом в лінгвістиці до проблеми співвіднесення віртуальної системи мови та актуальної системи мовлення, а також відсутністю в іспаністиці комплексного дослідження категорії стану.

Мета роботи полягає у дослідженні категорії стану в сучасній іспанській мові.

Предмет дослідження складають конституенти функціонально-семантичного поля стану сучасної іспанської мови.

Об'єктом аналізу в даній роботі стали мовленнєві засоби вираження поняттєвої відповідності “суб'єкт – дія – об'єкт” в межах категорії стану сучасної іспанської мови.

Наукова новизна полягає у дослідженні функціонування конституентів функціонально-семантичного поля стану сучасної іспанської мови.

Категорія стану відноситься до числа найбільш дискусійних категорій індоєвропейських мов. Спірними залишаються питання її семантики, кількості форм стану, взаємоперетворюваності активних і пасивних

конструкцій, їх співвіднесеності за семантикою та функціональним призначенням, дискутується навіть питання її статусу у граматиці.

Поняттям “категорія стану” визначаються певні граматичні, лексичні, лексико-граматичні та синтаксичні явища у їх поєднанні. З цього випливає, що стан трактується або як морфологічна категорія (традиційна трактовка стану), або як лексична, яка поєднує семантичні групи дієслів за одним загальним значенням, або як синтаксична, яка тісно пов’язана з будовою речення.

Існує велика кількість наукових праць, пов’язаних з теоретичною розробкою поняття стану, дослідники різних мов розглядають це питання базуючись на різних методологічних засадах, завдяки чому виникає багато теорій щодо граматичного змісту категорії стану, та думок, стосовно кількості форм стану та їх якісної характеристики.

У системи опозицій за станом кожної конкретної мови за звичаєм входить морфологічно вихідна форма активу (основний стан) та морфологічно похідні форми інших станів: пасивного, середнього, зворотного, взаємного, спонукального тощо, причому кількість форм стану у різних мовах різними граматистами визначається неоднаково, але центральною опозицією категорії стану прийнято вважати опозицію актив – пасив.

За визначенням О. В. Бондарка, стан – це граматична категорія, яка утворюється опозицією таких рядів граматичних форм, значення яких відрізняються семантичною інтерпретацією однієї й тієї ж поняттєвої відповідності “суб’єкт – поняття дії – об’єкт”. Це пояснюється різницею спрямованості дієслівної ознаки у напрямку її носія, що зумовлюється розбіжностями у відповідності між поняттєвими категоріями суб’єкта і об’єкта, з одного боку, та членами речення – з іншого.

Традиційний погляд пов’язує аналіз категорії стану з вивченням характеру відношення учасників ситуації до дії, яка виражена у предикаті [1]. Цей погляд звичайно виходить з порівняння тричленних конструкцій у активі та пасиві, в яких, як прийнято вважати, представлені одні й ті ж суб’єктно-об’єктні відношення. Обидві конструкції (пасивна та активна) пов’язані між собою тим, що відображають у своїх формах ту ж саму реальну дію щодо того ж реального об’єкта цієї дії. Однак відносини між дією та об’єктом представлені у кожному випадку по-різному: у дієслова в пасивному

стані його відношення до об'єкта входить до його предикативного відношення до суб'єкта-підмета, в той час як у дієслова в активному стані, навпаки – до окремого члена речення (додатка). Самостійно виражене відношення до об'єкта підкреслює в активній конструкції цілеспрямованість дії та підвищує його значення для змісту всього речення в цілому, а поєднання цих двох відношень у пасивній конструкції, навпаки, більше виділяє саму дію.

На цій розбіжності і будується протиставлення пасивного та активного станів. За допомогою вказівки на різний зміст цього відношення, можна охарактеризувати кожний із станів. Так, активний стан виражає відношення дії до суб'єкта, який сам виробляє дію; пасивний – до суб'єкта, на який ця дія спрямована; середній – до суб'єкта, у якому або з яким ця дія відбувається.

Аналіз різних поглядів вчених на категорію стану переконує, що ця категорія, її функціонування в мовленні, є одним з нерозв'язаних складних питань граматики, сутність якого визначається по-різному, що зумовлює виділення різної кількості форм стану. Зокрема, дослідник граматики французької мови, В. Г. Гак визначає стан як лексико-граматичну категорію, яка позначає відношення між суб'єктом і об'єктом дії, і виділяє в плані змісту такі значення стану: $A \rightarrow \emptyset$ – середній стан (дія зосереджена в самому суб'єкті); $A \rightarrow B$ – активний стан (дія спрямована від суб'єкта на об'єкт); $A \leftarrow B$ – пасивний стан (підмет є реальним об'єктом дії); $A \leftarrow \emptyset$ – зворотний стан (об'єктом дії є сам суб'єкт); $A \leftrightarrow B$ – взаємний стан (спільна дія суб'єктів, яка переходить з одного на другий); $A \rightarrow B \rightarrow$ – каузативний стан (суб'єкт спонукає об'єкт до дії); $\emptyset \rightarrow A$ – безособовий стан (суб'єкт є об'єктом безсуб'єктної дії) [2:219].

Як зазначає В. Г. Гак, у системі станів розвинута асиметрія: одне й те саме значення може передаватися різними формами, тоді як одна й та ж форма може мати різні значення. Наприклад, в іспанській мові середні, зворотні та взаємні значення стану передаються зворотними дієсловами у формі активного стану, тобто за допомогою зворотного займенника *se* (*me, te, se, nos, os*). Пасивне значення передається як дієприкметниковою конструкцією, так і сполученням зворотного займенника третьої особи *se* і дієслова у формі активного стану.

Сучасні лінгвісти мають різні погляди щодо існування граматичної категорії стану в іспанській мові. Що стосується іспанських граматистів, то серед них існує два підходи під час дослідження даної категорії:

формальний, тобто структурний (якщо немає власної форми, то немає і категорії) та семантичний (якщо є значення, то кожна мова обирає свої способи його вираження). Але метод аналізу це не єдине, що їх відрізняє, справа в тому, що для прихильників семантичного трактування немає сумнівів у статусі стану як граматичної категорії, вони лише не мають єдиної думки щодо визнання стану синтаксичною або морфологічною категорією. В той час як прихильники структурного підходу переконані, що дана категорія не визначена, оскільки вона не представлена опозицією синтетичних форм дієслова та вважають пасивні конструкції перифрастичними утвореннями (*conjugaciones perifrásticas*) або дієслівними виразами (*frases verbales*), тобто конструкціями, що утворені за допомогою службового дієслова та вербоїда, у даному випадку – дієприкметника.

В зв'язку з плюралізмом підходів до вивчення такого граматичного явища як стан, існують різні інтерпретації категорії стану в сучасній іспанській мові:

1. Стан – це граматична категорія, що представлена опозицією трьох форм стану – активного (*voz activa*), пасивного (*voz pasiva*) та середнього (*voz media o neutra*). Прихильники цієї концепції – Х. М. Гарсія Мігель [3:307–343]; Х. Х. Гомес Асенсіо [4:340] виходять із грецької моделі категорії стану.

2. Стан – це граматична категорія, що представлена опозицією двох форм – активної та пасивної (при цьому займенникова форма не є специфічною формою стану, а розподіляється між активом і пасивом). Такої точки зору дотримуються дослідники, які беруть за основу латинську модель категорії стану, до них належать: С. Ернандес Алонсо [5:108], М. Кріадо де Валь [6:142–143] та інші.

3. Серед прихильників опозиції двох форм стану є такі, що вважають протиставлення активного та середнього станів більш доречним, ніж опозицію актив – пасив, наприклад Д. Коен [7:95].

Кожний з авторів по-різному розподіляє дієслова в межах станів. Наприклад, Ф. Ласаро Карретер [8:238–239] залишає поза середнім станом зворотні конструкції *lavarse, levantarse*. Х. А. Перес-Ріоха, навпаки, включає зворотні форми дієслів до середнього стану [9:329], цю думку поділяють також М. Мольо [10:83], Х. Алсіна Франч і Х. Блекуа [11:912–916], хоча й визнають той факт, що зворотні конструкції мають однакою структуру (сполучення дієслова із

зворотним займенником), але відрізняються за значеннями, які можуть бути власне-зворотними та зворотно-середніми, залежно від типу дієслова та лексичного розряду суб'єкта (істота чи неістота).

4. Категорія стану представлена опозицією п'яти станів – активного, пасивного, середнього, зворотного (*voz refleja*) та взаємного (*voz recíproca*). Такої думки дотримуються О. К. Васильєва-Шведе, Г. В. Степанов [12:166], Є. В. Литвиненко [13:123].

5. Стан – це синтаксична категорія, оскільки ні пасивна, ні займенникова форми не є специфічними морфологічними формами дієслова. Відношення між суб'єктом та об'єктом (суб'єктно-об'єктні трансформації) повинні досліджуватись лише у сфері синтаксису – таку думку висловлюють Н. Д. Арутюнова [14]; М. Алонсо [15]; Ф. Карраско [16] та інші.

На наш погляд, доцільно, виходячи із розуміння категорії стану як такої, що відображає в мовленні семантичну інтерпретацію поняттєвої відповідності “суб'єкт – дія – об'єкт”, виділити в межах категорії стану в сучасній іспанській мові шість станів – активний, пасивний, середній, зворотний, взаємний та каузативний – і відповідно до цього шість форм стану, які можуть бути синтетичними формами дієслів (активний стан), аналітичними конструкціями або сполученням зворотного займенника і дієслів у формі активного стану (пасивний, зворотний, середній і взаємний стани) та сполученням декількох дієслів (каузативний стан).

Своєрідність категорії стану полягає в тому, що вона пов'язана не з одним, а принаймні з двома рівнями мови – морфологічним та синтаксичним, що береться до уваги під час морфосинтаксичного підходу до його визначення.

Однак, адекватний опис стану можливий лише за умови врахування також і лексичного рівня, що виявляє семантику дієслівної лексеми, оскільки простежується взаємопроникнення морфології, синтаксису і лексикології і між ними не може бути чітко окресленої межі. Парадигма станів кожного дієслова визначається його лексичним значенням, в свою чергу різні форми стану дієслів базуються на їх різних лексико-семантичних класах.

Під час дослідження проблеми категорії стану, стає необхідним більш детальне вивчення семантичного плану опозицій форм стану, природи їх значень, більш поглиблений теоретичний підхід, який

прямує не від форми до функції, а від функціонально-семантичного аспекту до формально-граматичного.

Категорія стану в системі “координат” функціональної граматики відноситься до тих категорій, за допомогою яких визначається ставлення мовця до факту об’єктивної дійсності, що передається висловленням шляхом зміни співвідношення між елементами семантичного та синтаксичного рівнів мови.

Необхідно розрізнити стан як граматичну категорію та більш широке поле стану. Поняття поля стану було запропоноване О. В. Бондарком, який вважає, що введення цього поняття в науковий обіг може сприяти тому, що виділення граматичних елементів стану об’єднується з аналізом їх зв’язку зі словотворчими, лексико-семантичними та лексико-синтаксичними явищами, що відносяться до тієї ж семантичної сфери [17:20]. О. В. Бондарко визначив поле стану як “ФСП, яке утворюється взаємодією різноманітних мовних засобів, що слугують для вираження мовної семантичної інтерпретації відношення дії до суб’єкта та об’єкта” [18:27].

Категорія стану в системі сучасної іспанської мови яскраво виявляє свою складну природу. Відношення між пасивними та активними формами далеко не завжди прямі, повної кореляції тут немає. Граматичні форми активного і пасивного стану іспанського дієслова становлять опозицію: відображаючи ті самі відношення між суб’єктом та об’єктом, вони по-різному членують дійсність. Морфологічне вираження опозиції “активний стан – пасивний стан” парадигматичними формами дієслова не вичерпує потенційних можливостей мови виразити пасивну участь суб’єкта в дії.

Опозиція активного і пасивного станів є основною опозицією, двома полюсами поля стану в сучасній іспанській мові. А інші форми стану (середня, зворотна, взаємна, каузативна) знаходяться на периферії і розташовуються між цими двома ядерними станами. Названі стани є перехідними елементами поля, оскільки кожний з них в тій чи іншій мірі наділений ознаками активної або пасивної семи.

Представляючи категорію стану у вигляді функціонально-семантичного поля враховується той факт, що для характеристики цієї категорії релевантні ознаки трьох рівнів мовної системи – морфологічного, синтаксичного та лексичного, що дає підставу

визначати стан як категорію міжрівневого порядку, яка об'єднує різні мовні рівні та пристосовує їх до умов конкретної ситуації.

Висновки та подальші перспективи досліджень. Дослідження категорії стану з позицій теорії функціонально-семантичного поля, показало, що ФСП стану іспанської мови має двополярну структуру. Полюсами поля стану є дві форми – активна і пасивна, які становлять основну опозицію категорії стану. Інші форми стану – середня, зворотна, взаємна та каузативна займають проміжну позицію в межах ФСП стану. Такий підхід до розгляду категорії стану, який базується на аналізі реального функціонування різних форм стану, дає підстави визначити стан як міжрівневу функціонально-семантичну категорію, за допомогою якої реалізуються в мовленні різні варіанти поняттєвої відповідності суб'єкт – дія – об'єкт.

Для подальшого дослідження цікавим видається більш детальне вивчення зворотного, взаємного, середнього та каузативного станів іспанської мови у плані зіставлення їх структурно-семантичних і комунікативно-прагматичних особливостей.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бондарко А. В. Теория значения и трактовка категории залога / Александр Владимирович Бондарко // Проблемы теории грамматического залога. – Л.: Ин-т языкознания, 1978. – С. 43–49.
2. Гак В. Г. Теоретическая грамматика французского языка. Морфология / Владимир Григорьевич Гак. – М.: Высш.школа, 1986. – 220 с.
3. *García-Miguel J. M.* La voz media en español: las construcciones pronominales con verbos primitivos / José María García Miguel // Verba. – 1985. – № 12. – P. 307–343.
4. *Gómez Asencio J. J.* Gramática y categorías verbales en la tradición española (1771–1847) / José Jesus Gómez Asencio. – Salamanca: Ed.Univer.de Salamanca, 1981. – 352 p.
5. *Hernández Alonso C.* Nueva sintaxis de la lengua española / César Hernández Alonso. – Madrid: Colegio, 1994. – 320 p.
6. *Criado de Val M.* Gramática española / Manuel Criado de Val. – Madrid: SAETA, 1973. – 618 p.
7. *Cohen D.* El aspecto verbal / David Cohen. – Madrid: Síntesis, 1998. – 294 p.
8. *Lázaro Carreter F.* Estudios de lingüística / Fernando Lázaro Carreter. – Barcelona: Crítica, 1980. – 251 p.
9. *Pérez-Rioja J. A.* Gramática de la lengua española / José Antonio Pérez-Rioja. – Madrid: Tecnos, 1971. – 521 p.
10. *Molho M.* Sistemática del verbo español / Maurice Molho. – Madrid: Gredos, 1973. – 763 p.
11. *Alcina Franch J.* Gramática española / José Alcina Franch, José Manuel Blecha. – Barcelona: Ariel, S.A., 1994. – 1274 p.
12. *Васильева-Шведе О. К.* Теоретическая грамматика испанского языка. Морфология и синтаксис частей речи / Ольга Константиновна Васильева-Шведе, Георгий Владимирович Степанов. – М.: Высш.школа, 1990. – 300 с.
13. *Литвиненко Е. В.* Грамматика испанского языка / Евгения Владимировна Литвиненко. – К.: Изд-во Вища школа при Киевск. гос. ун-те, 1976. – 266 с.
14. *Арутюнова Н. Д.* О синтаксической сочетаемости слов в испанском языке / Нина Давидовна Арутюнова // Филологические науки. – 1962. – № 2. – С. 31–40.
15. *Alonso M.* Evolución sintáctica del español. Sintaxis histórica del español desde el iberorromano hasta nuestros días / Martín Alonso. – Madrid: Aguilar S.A., 1962. – 387 p.
16. *Carrasco F.* Sobre el formante de la “voz pasiva” en español / Felipe Carrasco // RsEL. – 1973. – № 3 – P. 333–341.
17. Бондарко А. В. Теория морфологических категорий / Александр Владимирович Бондарко. – Л.: Наука, 1976. – 255 с.
18. Бондарко А. В. К теории поля в грамматике – залог и залоговость / Александр Владимирович Бондарко // Вопросы языкознания. – 1972. – № 3 – С. 20–35.